

ARKITEKTEN

magasin

27

MEDDELELSESBLAD FOR DAL/AA OG AAR
1996 – 98. ÅRGANG

STORBYØKOLOGI:

BERLIN, LEIPZIG

GÖTEBORG, AMSTERDAM,

NEW YORK, FRANKFURT, STUTTGART

25 BIOKLIMATISKE BOLIGER

DET DANSKE PARCELHUS

BOGANMELDELSER

Arkitektens Forlag

Strandgade 27A, 1401 København K

Tlf (+ 45) 32 83 69 00

Fax (+ 45) 32 83 69 40

Giro 9 00 31 34

e-mail archi@inet.uni-c.dk

Abonnementspriser for 1996 er i Danmark 995 kr inkl 25 pct moms. I Norge, Sverige, Finland, Island og Færøerne 1009 DKK inkl porto. Grønland 1270 DKK inkl porto, luftpostbrev. Andre lande 1165 DKK inkl porto. Lessalspris pr nr 70 kr.

Oplag if. Dansk Oplagskontrol: 7761. Medlem af Dansk Fagpresseforening.

Redaktion

Kim Dirckinck-Holmfeld, ansv.
Lene Dammand Jensen,
Lars Nevald, Jeanette Skov Jensen

Annonceafdeling

Birthe Siemoneit, Jette Haxthausen,
Morten Herforth

ISSN 0004-198X

Udkommer med 33 numre om året.,
20 ARKITEKTEN *nyheder* og
13 ARKITEKTEN *magasin*

Tryk

Bogtrykkeriet, Skive

Redaktionsudvalg

Nils-Ole Lund, leder
Merete Ahnfeldt-Møllerup,
Tine Nørgaard, Jan Søndergaard,
Michael Christensen.

Arkitektens opgaver er at gavne bygningskunsten og at danne forbindelse mellem arkitekterne og andre bygningsinteresserede. Det skal bringe artikler om bygningskunst, byggeteknik, arkitekturhistorie, byplanlægning, dekorativ kunst og andre tekniske eller kunstneriske emner med tilknytning til arkitekturen, og om emner af erhvervsmæssig interesse for arkitektstanden.

DAL/AA og AARS sider redigeres og produceres uafhængigt af ARKITEKTENS redaktion.

Signerede artikler står for forfatterens regning, usignede for den ansvarshavende redaktørs regning.

ARKITEKTEN 27

magasin

STORBYØKOLOGI

- 1 Indledning ved Ole Damsgård.
- 4 Berlin & Leipzig. Interview med byplanlæggeren Dr. Ekhart Hahn ved Ole Damsgård.
- 8 Projekt til Potsdamer Platz, Berlin.
- 10 Bergsjön – en økologisk bydel i Göteborg Kommune. Af Nina Munkstrup.
- 12 Projekt i Frankfurt/Main.
- 16 Kompakt byudvikling i Amsterdam. Af Peter Hartoft-Nielsen.
- 22 Projekt i Stuttgart.
- 24 The Green Apple Map. Interview med designeren Wendy Brawer ved Ole Damsgård.
- 27 25 bioklimatiske boliger på Tenerifa. Resultater af en international konkurrence.

PARCELHUSETS SITUATION

- 31 Bag hækken. Af Jørgen Nue Møller.

BOGANMELDELSER

- 35 Arkitektur abbilden. Anm. af Keld Helmer-Petersen.
- 36 Stedskunst. Anm. af Lisbet Balslev Jørgensen.

ANNONCESIDER

- A4 ØK-paladsets maritime charme. Af Erik Pingel.
- A8 Fra bryggeri til boliger. Af Lasse Freiesleben.
- A14 Restaurering i Rosens navn. Af Lasse Freiesleben.
- A18 Uheldigt resultat. Af Mike Rømer.
- A30 Produktnyt. Redaktion: Lasse Freiesleben og Jørgen Hegner Christiansen.
- A48 DAL/AA-Information. Redaktion: Niels Wamberg.
- A50 AAR-Information. Redaktion: Ulrik Linvald.

Omslag: Byhus til Internationale Garten Ausstellung 93 i Stuttgart ved Tegnestuen Vandkunsten.

Byplanlæggeren og byøkologen Dr. Ekhart Hahn er en af pionererne fra 1980ernes Berlin, da byøkologien for alvor blev sat på dagsordenen. Hahn deltog i sommer i den internationale konference »The City as an Organism«, som Organisationen for Vedvarende Energi arrangerede i forbindelse med Den Grønne Kulturbry 96. Sekretariatschef Ole Damsgård, Dansk Byplanlaboratorium, interviewede i denne forbindelse Hahn om tiden i Berlin og om Leipzig, hvor man er i gang med et nyt stort byøkologisk projekt.

BERLIN

I slutningen af 1980'erne og begyndelsen af 90'erne valfartede i hundredvis af danske arkitekter til Berlin for at se og for at opleve byøkologien; græs og solfangere på tagene, rensning af gråt spildevand og kompostering af affald inde midt i storbyen. Nogle var dybt skeptiske. For andre blev Berlin beviset på, at det kan lade sig gøre at tænke og bygge på en grønere måde og med stort engagement fra beboernes side – selv i en storby.

Men hvordan startede det, og hvad er der sket i Berlin siden dengang i slutningen af 1980'erne? En af pionererne Dr. Ekhart Hahn, som i dag driver rådgivningsvirksomheden Öko-Stadt i Berlin siger: »For mit vedkommende startede økologien i begyndelsen af 1970'erne i forbindelse med et forskningsprojekt om 'miljörigtige' bosættelser i Kina. Jeg sad på det tidspunkt i en forskerstilling på det tekniske universitet i Berlin.

Med den egentlige byøkologiske planlægning kom jeg først i gang med i 1983 ved forbedrelserne til den internationale byggeudstilling IBA, som fandt sted i Berlin i 1987.

IBA bad mig om at evaluere de miljømæssige aspekter i hele projektet. Jeg lavede et memorandum om byøkologi. Men hurtigt måtte vi erkende, at det var for kompliceret at arbejde med som arkitekt eller planlægger alene.

Byøkologien er en tværfaglig disciplin, og det var i denne forbindelse, at jeg organiserede den gruppe, der kaldte sig 'Arbeitsgemeinschaft Ökologischer Stadtumbau Berlin'. Vi var med til at lave Öko-Haus ved Tiergarten og Block 6 i Kreuzberg, som begge indgik i IBA-udstillingen. Senere udfærdigede vi forslaget til økologisk kvartersudvikling ved Moritzplatz også i Kreuzberg.

Projekterne fra denne første pionerfase fra 1984 til 1988 skal ses i lyset af særlige forhold,

der gjorde sig gældende i Berlin på det tidspunkt.

For det første var der mange penge til rådighed for eksperimenter i forbindelse med byggeudstillingen. For det andet var Vestberlin som en ø. En ø folk ikke kunne slippe fra. Der var derfor et desperat behov for mere natur og bedre fysisk miljø inden for Vestberlins grænser. Og endelig, for det tredje, var byen fyldt med kreative mennesker, som strømmede til fra det øvrige Vesttyskland.

Öko-Haus, som vi lavede sammen med arkitekterne Frei Otto og Hermann Kendel, blev placeret på en fuldkommen tilgroet bombetomt i randen af Tiergarten. Bebyggelsen blev anlagt som et søjle/pladesystem i beton, der også indeholdt den grundlæggende tekniske infrastruktur. Tre blokke på hver tre etager.

I denne konstruktion skulle så den enkelte husstand med hver sin arkitekt indrette sin egen bolig. Den enkelte blok blev placeret på grunden med størst muligt hensyn til den eksisterende beplantning og tage, terrasser, altaner og facader skulle i videst muligt omfang beplantes.

Til brug for den enkelte bygherre blev der udarbejdet et katalog med byøkologiske krav inden for energi, affald, bygningsmaterialer og de grønne elementer. Selv om den enkelte bolig derved blev betydeligt dyrere end ved normalt byggeri, meldte 1000 interesserede sig, da de første 20 byggemuligheder blev udbudt. Men på grund af en række organisatoriske og tekniske problemer opgav man de byøkologiske krav, da man skulle i gang med den tredje og sidste blok. Et af problemerne var, at de arkitekter og ingeniører, som den enkelte bygherre inddrog, ingen eller kun meget lille erfaring havde med økologisk byggeri. Et andet problem var, at der blandt de standard-bygge-

materialer, som var til rådighed på markedet, kun var få, som kunne leve op til de ønskede økologiske krav.

Det andet af de byøkologiske projekter, som indgik i IBA-udstillingen var Block 6 i bydelen Kreuzberg. I Block 6 blev opført en boligbebyggelse i 5 etager med i alt 106 boliger. Herudover blev 130 eksisterende boliger tilsluttet projektet. Ideen var, at der generelt skulle spares på vandforbruget i den enkelte bolig ved installation af forskellige vandbesparende amatører, at vandet fra den enkelte husholdning i videst muligt omfang skulle renses på stedet i et såkaldt rodzoneanlæg og recirkuleres og bruges i toiletter for på denne måde yderligere at spare på vandet. Endvidere skulle affaldet fra bebyggelsen videst muligt sorteres, genanvendes og komposteres på stedet.

Hele projektet skulle køres som et forsøgsprojekt, hvor en række forskningsinstitutioner skulle følge projektet nøje. Ud over det rent tekniske var man interesseret i, hvilken indflydelse projektet havde på beboernes adfærd og det sociale miljø i karreen.

Rodzoneanlægget blev placeret i bebyggelsens gårdrum, hvor det optager det meste af pladsen. Selve anlægget består af en sump beplantet med siv. Her ledes det grå spildevand fra bad og vaskemaskiner igennem. Uden om sumpen er anlagt en regnvandssø, hvor vandet fra tagfladerne samles.

Specielt rensningen af det grå spildevand i rodzoneanlægget voldte problemer, og man har aldrig nået den hygiejniske standard, som man havde forventet og som er nødvendig for at genbruge vandet til f.eks. toiletskyl. Regnvandssøen har derimod udviklet sig som en naturlig sø og har fået stor rekreativ værdi for beboerne. Hahn selv vurderer beboernes positive medleven i projektet som det vigtigste resultat.

De to byøkologiske projekter i forbindelse med IBA-udstillingen inspirerede til en lang række øvrige byøkologiske projekter i Berlin. Specielt blev bydelen Kreuzberg kendt for de byøkologiske eksperimenter. Block 103 er vel stadig et af de mest kendte projekter. Her renser og genbruger man gråt spildevand med større succes end i Block 6. Og specielt på energisiden har man arbejdet videre med små decentrale kraftvarmeværker, som forsyner en enkelt karré med varme og strøm i forbindelse med byfornyelse andre steder.

Karakteristisk for de første projekter var, at de blev planlagt og realiseret som enkeltstående

isolerede projekter, som typisk omfatter en enkelt karré. I 1986 startede planlægningen af et mere ambitiøst projekt omkring Moritzplatz også i Kreuzberg. Området bestod af 6 karreer med i alt 3500 beboere og 1500 arbejdspladser. Ideen var at arbejde med byfornyelse og byøkologi i et sammenhængende bykvarter og samtidig arbejde bevidst med at inddrage beboerne dels i selve planlægningsfasen og dels på 'det økosociale område', det vil sige at inddrage både sociale og kulturelle forhold, samtidig med at der sættes fokus på økologi.

I 1988 skete der en udskiftning i ledelsen af projekterne. Folkene fra Arbeitsgemeinschaft og andre af de oprindelige ildsjæle blev simpelt hen smidt ud, og deres arbejde blev overtaget af 'bureaukrater' fra senatsforvaltningen og fra byfornysesselskabet S.T.E.R.N., også projektet ved Moritzplatz blev overtaget. Og netop dette projekt havde så mange muligheder: Ideerne var der, pengene var der, og projektet var gennemarbejdet, men bureaukraterne var ikke i stand til at håndtere projektet.

Det var ikke bare et stop for eksperimenter, det var et skridt tilbage. På den ene side blev der ikke sat noget nyt i gang og på den anden side fungerede de gamle projekter ikke længere.

En af forklaringerne på, at der skete en bureaukratisering i 1988-89 var paradoksalt nok, at byøkologien havde stor popularitet i befolkningen og dermed også politisk bevågenhed. Politikerne ønskede at overtage styringen. Ved valget til Senatet i 1989 vandt SPD og De Grønne stort med et politisk program om 'Ökologischer Stadtumbau', som var et næsten ordret citat fra Arbeitsgemeinschafts arbejde.

Noget skete der selvfølgelig efter 1989. Senatet satte et lovgivningsarbejde i gang, og der blev i senatsforvaltningen nedsat en byøkologigruppe, som gjorde og stadig gør et godt stykke arbejde. Men det hele foregår noget stift, og nye eksperimenter bliver der ikke igangsat. Så man kan sige, at den innovative periode var slut i 1989. For græsroddernes vedkommende er det lidt mere kompliceret. Men i store træer døde gejsten og engagementet samtidig med bureaukratiseringen. En af årsagerne er selvfølgelig, at projekterne blev uinteressante. Folk ønskede simpelt hen ikke at involvere sig.

En anden årsag er, at der skete så mange andre ting i Berlin efter Murens fald.

Efter november 1989 fik Senatet andre ting at tænke på. Berlin skulle nu være hovedstad, regeringsby og Europas nye metropol. Murens fald betød frigivelse af store centralt beliggende delvis ubebyggede områder. Det betød også, at den natur, man før manglede, og hvis mangel man prøvede at kompensere for gennem byøkologien, nu lå åben og frit tilgængelig uden for byens grænser.

I løbet af ganske få år var mere end 100 store byggeprojekter i gang. Et af de mest spektakulære var bebyggelsen af Potsdamer Platz, et 56 ha stort areal i 'ingenmandslandet' mellem det tidligere øst og vest. Før krigen var Potsdamer Platz en af Berlins betydeligste pladser og stedet, hvor de store varehuse og forlystelsestempler lå. Tre store firmaer, Daimler-Benz, Sony og ABB, besluttede tidligt efter Murens fald at placere deres nye hovedsæder på Potsdamer Platz. Firmaerne besluttede desuden, at der skulle udarbejdes et samlet byøkologisk koncept for pladsen. Arkitektfirmaet Richard Rogers (London/Tokyo) blev i 1991 sat på opgaven. »Richard Rogers var oprindelig ikke spor interesseret i økologi. Men fordi folk i Berlin snakkede så meget om det, mente han, at han ikke kunne præsentere et projekt for Potsdamer Platz uden økologi. Han inviterede mig til London, og efter at vi havde talt om det i nogle dage, sagde han o.k. Derefter overbeviste han Daimler-Benz, Sony og ABB om, at det var den rigtige strategi. Det tog os år at bearbejde projektet.«

Ökohaus i Berlin. En have i femte sals højde.

Block 6 i Kreuzberg, Berlin. I gården er et anlæg til rensning af gråt spildevand lavet i samarbejde med AG Ökologischer Stadtbau.

Nogenlunde samtidig udskrev Senatet en international arkitektkonkurrence. »Ulykkeligvis besluttede de tre firmaer, at vores projekt ikke skulle deltage i konkurrencen. En af begrundelserne var, at de 30.000 DM, som Senatet stillede til rådighed for hver af de indbudte, var alt for lidt til at udvikle et projekt på det niveau og med den gennemarbejdning, som de ønskede.« De tre firmaer stillede herefter 1,5 mio. DM til rådighed for projektet. Projektet blev udstillet sammen med konkurrenceforslagene, men Senatet kunne efter pres fra den tyske arkitektforening ikke tage det med i præmieringen. Konkurrencen blev vundet af arkitektfirmaet Hilmer og Sattler (München/Berlin).

Senatet besluttede efterfølgende efter overenskomst med Daimler-Benz og de øvrige firmaer, at det økologiske koncept i Richard Rogers' projekt skulle stilles til rådighed for viderebearbejdningen af vinderprojektet. Dette forsøg på at imødekomme økologien blev efter Hahns opfattelse igen bremset af den tyske arkitektforening. På dette tidspunkt var der ikke kun en barriere mellem de førende tyske arkitekter, men et jerntæppe. Senere har tingene udviklet sig. Kendte navne som Richard Rogers, Norman Foster, Hermann Hertzberger og en række andre arbejder nu alvorligt med byøkologi; og det får selvfølgelig indflydelse på de mere anonyme arkitekters måde at tænke på. Desværre for sent i forhold til Potsdamer Platz. »En enestående chance for at bære byøkologien ind i det nye Berlins udvikling var hermed tabt på gulvet,« konkluderer Hahn.

Forbundsregeringen i Bonn besluttede i 1992, at der skal udarbejdes en samlet plan for

Berlin. Det vil sige en plan for det nu genforenede Berlin og delstaten Brandenburg, som helt omslutter byen, og som rummer en række forstæder, rekreative områder og potentielle byudviklingsområder.

I 1994 blev den første samlede arealanvendelsesplan for Berlin-Brandenburg offentliggjort. Og i 1995 fremlagde Senatet en prioritering og de overordnede mål for realiseringen af de mange projekter og byggemuligheder i det nye Berlin. Byøkologien indgår ikke som noget selvstændigt emne i disse arbejder.

LEIPZIG

Ligesom det øvrige tidligere Østtyskland står Leipzig over for enorme problemer af økonomisk, social og miljømæssig karakter. Siden 1990 er befolkningstallet i Leipzig faldet med 10 procent. Fraflytningen skyldes en rekordstor arbejdsløshed. Alene i industrien er der siden 1990 forsvundet 85.000 arbejdspladser.

I dag bor der 485.000 i Leipzig. Ud over de sociale og beskæftigelsesmæssige problemer springer det massive fysiske forfald i øjnene. Byen er præget af 50 års manglende vedligeholdelse og fornyelse. Ud af i alt 262.000 boliger vurderes det, at 196.000 trænger til genopretning i varierende grad. Generelt er den tekniske infrastruktur med hensyn til afløb, vand-, varme- og strømforsyning utidssvarende, meget nedslidt og i bedste fald kun nødtørftigt fungerende. For eksempel mangler 60 pct. af boligerne bad, enten fordi der aldrig har været bad i boligen, eller fordi det der er ikke længere fungerer. I den ældre boligmasse er tagene typisk utætte, og altaner, puds, gesimser og andre dekorative elementer på facaden styrter ned på grund af fugtindtrængen og deraf følgende tæring og frostsprængninger. I byens udkant dominerer arkitektoniske monostrukturer i form af store boligblokke og fabriksanlæg sammen med nyere indkøbscentre.

Ud over de rent fysiske problemer lider Leipzig som så mange andre byer i øst af en række alvorlige miljømæssige problemer, for eksempel luftforurening og forurenede jord efter de mange nedlagte industrier.

I modsætning til den fysiske struktur var den sociale struktur velfungerende før det østtyske styres fald. Men i kølvandet af genforeningen

voksende og vokser de sociale problemer stadig, samtidig med at den gamle sociale struktur forsvinder.

Projektet Leipziger Ostraum startede i 1992-93. Ideen var at inddrage både byfornyelse, økologi, sociale forhold og beskæftigelses- og erhvervsudvikling i et samlet projekt. Der skulle arbejdes på bydelsniveau frem for med enkelte karreer eller bebyggelser. Vekselvirkningen og kredsløbet mellem byen og de omliggende landområder skulle indgå i projektet, hvilket i beskæftigelsesmæssig sammenhæng er særlig interessant.

Bydelen betragtes som terrænet mellem byens makroniveau og mikroniveau. Makroniveauet omfatter hele byen eller byregionen med de overordnede juridiske, økonomiske, sociale og kulturelle rammebetingelser og den overordnede tekniske og sociale infrastruktur med hensyn til energi, vand, affald, trafik, uddannelse, sundhed osv. Mikroniveauet betegner den enkelte person og de tætte omgivelser, familien, ejendommen og det allernærmeste kvarter. Ved at arbejde på bydelsniveau er der mulighed for at arbejde med forskellige tekniske og sociale løsninger på én gang og herved opnå optimale helhedsløsninger. For eksempel på energi- og varmeområdet kan der arbejdes med såvel blok-kraftvarmeværker, isolering, varmegenindvinding som passiv og aktiv solvarme i en skala, der fungerer optimalt både økonomisk og økologisk.

Erfaringerne viser, at tekniske løsninger i byøkologisk sammenhæng kun har en begrænset effekt, hvis beboerne ikke inddrages i planlægningen og realiseringen af projektet. En væsentlig del af den byøkologiske indsats handler derfor om at inddrage beboerne i hele processen fra idé til færdigt projekt. Borgerinddragelsen spænder lige fra forskellige former for aktiv og passiv information og egentlig undervisning til uddelegering af kompetence. Hertil kommer lokale beskæftigelses- og erhvervsfremmende initiativer med inddragelse af såvel offentlige som private virksomheder i forbindelse med f.eks. nybyggeri, ombygning og modernisering. Øko-stationen eller det grønne center spiller en væsentlig rolle i denne del af processen.

I det samlede projekt indgår 12 enkeltprojekter, hvor de ni knytter sig til bestemte lokaliteter, mens de tre har generel karakter. De ni enkeltprojekter, som er knyttet til bestemte lokaliteter, blev udvalgt inden for et cirkeludsnit af

byen på ca. 45 grader. Udsnittet blev lagt, hvor der er kortest mulig afstand fra centrum til periferi (ca. 3 km), og hvor en nedlagt jernbane giver mulighed for at anlægge for eksempel et grønt strøg fra centrum ud i det åbne land. Inden for dette udsnit bor der 40–50.000 mennesker. Ved at arbejde med et udsnit på tværs af byen får man de forskellige typer bebyggelser repræsenteret både med hensyn til funktion og sociale problemer og med hensyn til fysisk struktur og alder.

Ideen med, at de enkelte projekter ligger inden for det samme område, er at give mulighed for, at projekterne kan inspirere hinanden. Det samlede projekt får dermed endnu større samlet effekt i forhold til omgivelserne.

Allerede to år efter projektets start er der mere eller mindre spontant opstået en række nye projekter, ideerne spredte sig som ringe i vandet.

De tolv enkeltprojekter kan efter deres indhold fordeles på tre kategorier: Byøkologi, projekter i det åbne land og beskæftigelses- og erhvervsudviklingsprojekter.

Byøkologiprojekterne omfatter byfornyelse, bydelsudvikling, nybyggeri, anvendelse af et nedlagt jernbanetracé og oprettelse af en såkaldt øko-station.

Byfornyelsesprojektet omfatter et område, hvor den fysiske standard selv efter østtyske forhold er meget ringe. Arbejdsløsheden er stor, dvs. mere end de gennemsnitlige 25 pct. Ud over de efterhånden klassiske byøkologiske elementer, vand, energi, affald og begrønning, indgår en række såkaldt social-økologiske elementer, altså initiativer som retter sig mod de sociale problemer i området.

Bydelsudviklingsprojektet går ud på at udvikle en model for, hvordan lokalbefolkningen kan involveres på bydelsniveau i projekter om trafik, energi og byøkologiske initiativer for den enkelte karré. Projektet, som omfatter nybyggeri, arbejder både med byggeteknik og med organisatoriske og finansielle problemer i forbindelse med økologisk nybyggeri.

I projektet om genanvendelse af det nedlagte jernbanetracé indgår ønsket om at etablere en grøn forbindelse mellem bycenteret og det åbne land. I projektet indgår endvidere oprensning af forurenede jord, etablering af stier, regnvandsnedsivning og rekreative områder.

Øko-stationen eller det grønne center, som vi ville kalde det, skal rådgive, undervise og ini-

tiere sund kost, bygningsøkologi og mere socialt orienteret hjælp til selvhjælp.

Projekterne i det åbne land omfatter bl.a. økologisk jordbrug, ernæringsøkologi, beskæftigelse af langtidsledige med grønsagsdyrkning og husdyrhold, naturgenopretning og etablering af rekreative muligheder i det åbne land. Ud over at forsyne byens borgere og institutioner med økologisk fremstillede fødevarer er ideen at recirkulere næringsstoffer i form af kompost og slam tilbage til landbrugsjorden.

Beskæftigelses- og erhvervsudviklingsprojekterne retter sig både mod det, som tyskerne kalder for det andet arbejdsmarked, dvs. beskæftigelsesprojekter eller beskæftigelse, hvor der betales tilskud til lønnen, og til det første arbejdsmarked, altså erhvervsmæssig beskæftigelse på markedsvilkår. Der arbejdes med såvel servicesektoren som byggesektoren.

Projektet påbegyndtes som forprojekt i 1992, mens den egentlige planlægningsfase og den første realiseringsfase finder sted i perioden 1993–97. Til dette projekt er der afsat i alt 18 mio. DM frem til 1997. EU bevilgede 4,3 mio. DM fra LIFE-programmet til styring og udvikling af projektet, mens Leipzig by selv udreder midler til de enkelte projekters gennemførelse. Det overvejes at fortsætte projektet, så det kommer til at forløbe over mindst 10 år.

Ekhart Hahn, som er en af de byøkologiske pionerer fra Berlin, blev involveret i projektet i 1993 og har de sidste to år været ansvarlig for projektets samlede koncept og for de byøkologiske dele af projektet. På spørgsmålet om, hvad Hahn synes er det mest interessante og nybrydende ved Leipzig-projektet, siger han, at projektet for det første integrerer en række enkeltprojekter i en større helhed, både geografisk og funktionelt. For det andet arbejdes der med den økologiske sammenhæng mellem by og land. Og for det tredje er beskæftigelses- og erhvervsudviklingselementet vigtigt. Specielt i det tidligere Østtyskland er beskæftigelse med mening vigtig, og det bliver stadig mere vigtigt. Arbejdskraft her er på mange måder en overset ressource, og projektets fornemste opgave må være at vise, hvordan denne oversete ressource kan bruges i byøkologisk sammenhæng. På nuværende tidspunkt er ca. 4500 personer beskæftiget i forbindelse med projektet.

Projektet har hidtil haft sin egen organisation. Det foregår som et samarbejde mellem beskæftigelsessekretariatet i Leipzig, der hører under delstaten Sachsen, og byen Leipzig. Pro-

jektorganisationen har først og fremmest været bemannet med konsulenter udefra, som for eksempel Hahn, og med ansatte i beskæftigelsessekretariatet. Samarbejdet med Leipzig by har efter Hahns opfattelse været forbilledligt. »Der har i modsætning til, hvad jeg har oplevet i Berlin, været et virkelig godt samarbejde med alle forvaltningsgrene i kommunen. Den største fare for projektets fremtid er, hvis ansvaret for projektet flyttes fra projektorganisationen til kommunen eller til beskæftigelsessekretariatet. Så vil der ske det, som man oplevede i Berlin, at bureaukraterne overtager og projekterne dør.«

På spørgsmålet om hvordan den lokale befolknings engagement har været, svarer Hahn, at kun få har deltaget i planlægningen af det enkelte projekt, men det bekymrer ikke, »for nu, da de konkrete resultater begynder at vise sig, skal beboerne nok melde sig«.

I projektet Leipziger Ostraum er udvalgt 9 enkeltprojekter inden for et cirkeludsnit på 45 grader, på et sted i byen hvor der er kort afstand mellem centrum og periferi og hvor en nedlagt jernbane gør det muligt at anlægge et grønt strøg.

